

Pot iz nasilja brezbožnega človekoljubja v svobodo krščanske dejavne ljubezni, II.

Kot je iz dosedanje analize dela Dostojevskega razvidno, se upravičeno nadejamo v njem najti uresničenje ideala dejavne ljubezni. Obravnava je pokazala, da jo je Dostojevski razumel kot v veri v Boga utemeljeno ljubeče služenje sočloveku, v katerem človek najde svojo polno izpolnitev. Ravno ta dejavna ljubezen naj bi bila tista temeljna drža, v kateri naj bo presežena uničevalska logika 'podtalnega človeka', natančneje, njegov humanizem, ki je v imenu osrečevanja človeštva pripravljen zasušiti, trpinčiti in celo ubiti posameznega človeka. Na vprašanje o tem, v katerih delih Dostojevskega lahko najdemo dejavno ljubezen, bo skušal odgovoriti sledeči sestavek.

Dejavna ljubezen v romanih Dostojevskega

Dostojevski se je z vprašanjem dejavne ljubezni ukvarjal v svojih publicističnih spisih, dnevniških zapisih in korespondenci, v najbolj dognani in poglobljeni obliki pa se je obravnavi tega vprašanja posvetil v umetniških besedilih. Začetek obravnave vprašanja dejavne ljubezni v umetniških delih Dostojevskega sega v obdobje po njegovem prihodu iz katorge leta 1859. Vrhunec doseže v zrelem obdobju njegovega ustvarjanja, ki se začne leta 1866, ko je izšel roman *Zločin in kazen*, in traja vse do 1879, ko je začel izhajati roman *Bratje Karamazovi*.¹

Zapiski iz mrtvega doma

Dejavno ljubezen je moč zaslediti že v romanu *Zapiski iz mrtvega doma* (1860-62), v

katerem Dostojevski vladavini greha in zlobe postavlja nasproti "*blage, krotke in nesebične kaznjence*";² pravi Aleksander Skaza. V temeljni življenjski naravnosti in delovanju svetlih likov romana, kot so 'starec staroverec',³ Nura,⁴ Alej,⁵ vdova Nastasja Ivanovna⁶ in nekateri izmed taboriščnih predstojnikov⁷ ter zdravnikov,⁸ lahko namreč razpoznamo temeljne poteze dejavne ljubezni.

Njihova drža ljubeznivega, veselega, zadržanega, a velikodušnega služenja sočloveku, v temelju katere je v večini primerov moč slutiti vero v Boga, je torej dejavna ljubezen, kot jo razume Dostojevski, to je v veri v Boga utemeljeno in globoko osrečujoče služenje sočloveku.

Zapiski iz podtalja

Dejavno ljubezen je moč zaslediti tudi v romanu *Zapiski iz podtalja*, in sicer v ravnanju Lize. Ta nosi v sebi "*ideal dejavne ljubezni, najvišje vrednote v hierarhiji etičnih vrednot Dostojevskega*";⁹ pravi Skaza. Vendar Lizina dejavna ljubezen, to je njeno ponižno in radikalno darovanje sočloveku¹⁰ - 'podtalnemu človeku', ostaja v ozadju. Poglavitni vzrok za to gre iskati v njeni nezadostnosti oziroma celo napačnosti, saj je (najverjetneje) utemeljena v zgolj človeškem prizadevanju, zaradi česar je ob koncu romana deležna junakovega radikalne zavrnitve.

Zločin in kazen

Če je obravnava vprašanja dejavne ljubezni v zgodnjih delih Dostojevskega še nekako v

ozadju, stopi z romanom *Zločin in kazen* v središče njegovega ustvarjanja. Pisatelj v tem romanu dejavno ljubezen namreč oblikuje v ukviru usode obeh glavnih likov, Rodiona Raskolnikova in Sonje Marmeladove.

Rodion Raskolnikov

Zametke dejavne ljubezni pri Raskolnikovu gre iskati v njegovih dobrih delih, ko denimo reši otroke iz požara, pomaga revnemu študentu in izroči svoje zadnje prihranke družini Marmeladova. Vendar so ta njegova dejanja praviloma porojena iz hipnega navdiha in so utemeljena izključno na človeških močeh, zato so nestanovitna, kar se kaj kmalu pokaže, npr. ko zavrne pomoč dekletu z bulvarja, ki je v veliki stiski.

Najbolj pa se problematičnost Raskolnikovega človekoljubja pokaže v umoru starke, saj ga izvrši ravno v njegovem imenu. Po njegovem mnenju je namreč upravičeno ubiti človeka, če je ta v napoto pri doseganju človekoljubnih dejanj. Pri tem se sklicuje izključno na avtoriteto človeškega razuma, volje in moči, na katere naj se človek zanaša in po katerih naj se v življenju ravna.¹¹

Zato Raskolnikov Sonjo Marmeladovo kara, da je vse preveč zaupala v Božjo pomoč.¹² To jo je po njegovem prepričanju zavedlo na misel, da se je nerazumno žrtvovala za družino svojega očeta s tem, da jo je vzdrževala s sredstvi, prisluženimi s prostituiranjem; s tem pa v resnici ni pomagala, temveč je še prispevala k njenem propadu.¹³ Raskolnikov zato Sonjo spodbuja k temu, da naj se odslej zanese zgolj nase in vzame življenje izključno v svoje roke:

“Konec koncev je treba resno in odkrito presoditi, ne pa po otročje jokati in kričati, da Bog ne bo dopustil! No, kaj bo, če te jutri zares odpeljejo v bolnišnico? Ona druga (Katerina Ivanovna, Sonjina mačeha, op. T. K.) ni pri pameti in je jetična; kmalu bo umrla. Kaj pa otroci? Mar se Polječka (Sonjina polsestra, op. T.

K.) ne bo pogubila? Ali je mogoče, da po vogalih nisi videla otrok, ki jih matere pošiljajo berčit? Pozanimal sem se, kje živijo te matere in v kakšnih razmerah. Tam otroci ne morejo ostati otroci. Tam je sedemleten otrok razuzdanec in tat. A vendar so otroci Kristusova podoba: ‘Njih je nebeško kraljestvo.’ Zapovedal jih je spoštovati in ljubiti, otroci so prihodnje človeštvo...”¹⁴

Čeprav se Raskolnikov pri tem pozivu Sonji sklicuje na Kristusa, se v resnici pri vseh svojih prizadevanjih opira izključno na svoje lastne, človeške moči, kar dokazuje tudi njegov napotek Sonji:

“Kaj je treba narediti? Zlomiti, kar je treba, enkrat za vselej, pa konec: in vzeti trpljenje nase! Kaj? Ne razumeš? Boš pozneje razumela... Svobodo in oblast, predvsem pa oblast! Nad vsemi temi trepetajočimi bitji in nad vsem mravljiščem! To je cilj.”¹⁵

Iz te misli Raskolnikova je jasno razvidno, da pri njegovi odločitvi, spremeniti in izboljšati svet ne gre samo za radikalno odklanjanje Božje (po)moči, temveč tudi za željo po totalni oblasti nad sočlovekom, s katero naj bi mu omogočil boljše življenje. Tako torej pri njegovem človekoljubju ne gre za ljubeče služenje sočloveku, torej za dejavno ljubezen, temveč za dela logike 'podtalja', ki ga nazadnje pripelje do roba samouničenja.¹⁶

Od tam ga reši nov pogled na svet, ki je v njem dozorel ob srečevanju s Sonjo, namreč misel, da mora preseči meje človeške moči in se odpreti Presežnemu, k čemur ga Sonja vztrajno spodbuja s pozivi k javnemu priznanju umora¹⁷ in kesanju ter sprejetju trpljenja pokore.¹⁸ V Raskolnikovu ob zgledu njenega ponižnega in ljubečega služenja ujetnikom v katorgi¹⁹ dokončno dozori sklep o sprejetju vere v Boga in s tem možnost začetka 'novega življenja', v katerem bo spet lahko ljubil in v tem našel srečo.

Sonja Marmeladova

Iz analize dejavne ljubezni ob liku Rodiona Raskolnikova bi se dalo sklepati, da je

temeljna napaka njegovih človekoljubnih prizadevanj v tem, da ga žene želja (po izboljš(eva)nju sveta), ki ga vodi v aktivno (in destruktivno) poseganje v svet in sočloveka. Ta vtis bi se lahko še potrdil ob analizi dejavne ljubezni Sonje Marmeladove, ki v nasprotju z njim vdano in trpno prenaša težo svoje življenjske situacije z radikalnim žrtvovanjem za sočloveka, ki doseže vrh v pristan-ku na prostitucijo, s pomočjo katere se trudi vzdrževati očetovo družino.

Sonja je namreč po mnenju Romana Guardinija sposobna tolikšne nesebičnosti v delih dejavne ljubezni ravno zato, ker jo v njih ne žene želja ali zahteva po lastni potrditvi.²⁰ Ravno odsotnost želja je namreč po njegovem tista, zaradi katere je Sonja zmožna del dejavne ljubezni kljub videzu, da njena prizadevanja ne obrodijo sadov, v katerih bi bila potrjena in poplačana.²¹ Odsotnost želje (po svoji lastni afirmaciji) pri Sonji se zlasti izrazito pokaže v njenih pismih Dunji, sestri Raskolnikova, iz katorge, v katerih se povsem vzdrži izražanja lastnih želja, sodb in mnenj ter daje z objektivnimi opisi ves prostor drugemu, Raskolnikovu.²²

Drža radikalne ponižnosti, ki zase ne terja ničesar in ostaja v tihem, skorajda trpnem služenju, se kaže tudi v njenem odnosu do jetnikov iz katorge:

*“In kadar je prišla k Raskolnikovu na delo-
višče ali je srečala skupino kaznjencev, ki so šli
na delo, so vsi snemali kape in jo pozdravljali:
'Matuška Sofja Semjonovna, mati ti nežna, lju-
beča!’ so pravili ti grobi, žigosani katoržniki temu
majcenemu in suhljatemu bitju. Sonja se je smeh-
ljala in odzdravljala in vsem je bilo všeč, kadar
se jim je smehljala. Všeč jim je bila celo njena
hoja, obračali so se za njo, da so videli, kako
hodi, in jo hvalili; hvalili so jo celo zato, ker je
bila tako majhna, in jo hvalili kar tako, ne da
bi vedeli zakaj. K njej so se hodili celo zdraviti.”*²³

Iz navedka je razvidno, da se Sonjina lju-
bezen dogaja na način trpnega izžarevanja do-

brote, ki skorajda nehote, torej brez želje ali
motiva, spreobrača zlo in hudobijo. Zdi se,
da Dostojevski ravno to držo razume kot tisto
pravo držo dejavne ljubezni, saj Sonjino rav-
nanje proti koncu romana obrodí velike sa-
dove. Ne samo, da Raskolnikov stopi na pot
spreobrnjenja, temveč se najde tudi rešitev
za očetovo družino, in sicer v obliki izdatne
denarne podpore, ki jo Svidrigajlov zapiše si-
rotam Marmeladova.²⁴ Tako se zdi, kot da je
ideal dejavne ljubezni pri Dostojevskem trp-
na, iz odsotnosti želje porojena drža.

Vendar pri Sonji Marmeladovi ne gre za
povsem brezželjno in pasivno ljubezen, saj v
želji pomagati družini in Raskolnikovu inten-
zivno išče rešitev iz nastale težke situacije.
Tako je tudi pri njej navzoče aktivno priza-
devanje za uresničitev želje, vendar je pri tem,
za razliko od Raskolnikova, odprta za pomoč
Boga in se torej ne opira izključno na lastne
moči. Da povsem brezželjna in trpna drža ne
more biti ideal dejavne ljubezni Dostojevske-
ga, kaže tudi dejstvo, da Sonjino ravnanje, ki
se preveša v to držo, dejansko nehote pomaga
pri razraščanju zla in uničenja, v katero je
pahnjena družina njenega očeta.

Problematičnost te Sonjine drže se deni-
mo razkrije v njenem popolnoma pasivnem
odzivu na Lužinove obtožbe, da mu je ukrad-
la denar, kar bi lahko pripeljalo v drastično
poslabšanje njene življenjske situacije:

*“Sonja je že bila po naravi plaha in je zdav-
naj vedela, da jo je laže uničiti kakor kogar bodi
drugega, žali pa jo lahko vobče brez kazni. Ven-
dar pa je vse do tega trenutka mislila, da se
more s previdnostjo, krotkostjo in pokornostjo
proti vsem in vsakomur nekako obvarovati ne-
sreče. Njeno razočaranje je bilo kar prebridko.”*²⁵

Iz te težke zagate jo reši šele Raskolnikov
s svojim energičnim zagovorom, v katerem jo
s pomočjo logične razlage opere vsakršnega
suma,²⁶ kar kaže na to, da je Sonjino ravnanje
potrebno dopolnitve, ki jo daje v jasni želji
(po resnici) utemeljen aktivni pristop Raskol-

nikova. Iz povedanega bi se dalo sklepati, da ta aktivna drža Raskolnikova ni nekaj negativnega sama na sebi, temveč to lahko postane, če se človek v njej zapre sam vase, v svoj egoizem. Rešitev iz tega je v odpiranju (D) drugemu, na kar (Raskolnikovu) kaže Sonjin sugestivni življenjski zgled:

“Tedaj veliko moliš k Bogu, Sonja?” jo je vprašal. Sonja je molčala. Stal je zraven nje in čakal odgovora. - ‘Kaj pa bi bila brez Boga?’ je hitro in odločno zašepetala, potem ko ga je ošinila z očmi, ki so se nenadoma zaiskrile, ter mu močno stisnila roko. - ‘No, saj sem vedel!’ je pomislil. ‘Kaj ti za to naredi Bog?’ je vpra-



Z. Arnšek: Noč v ščavju, 2005, žgana glina, v. 33 cm.

šal, poizvedujoč naprej. - Sonja je dolgo molčala, kakor da ne more odgovoriti. Slabotne prsi so ji kar plale od razburjenja. - 'Molčite! Ne sprašujte! Niste vredni!' je nenadoma zavpila, gledajoč ga strogo in jezno. - 'Saj sem vedel! Saj sem vedel!' je vztrajno ponavljal sam pri sebi. - 'Vse naredi!' je hitro zašepetala in spet pobesila oči."²⁷

Iz navedenega je razvidno, da je sinteza obeh drž, Sonjine in drže Raskolnikova, to je v želji (po izboljševanju svoje življenjske stvarnosti in medčloveških odnosov) porojena aktivna drža, ki je hkrati odprta Bogu, tista drža v delih dejavne ljubezni, ki omogoča Raskolnikovu zapustiti destruktivni egoizem in se odpreti novemu življenju v Bogu, Sonji pa prekiniti z nemočnim prepuščanjem danim življenjskim razmeram.

Na podlagi te kratke analize *Zločina in kazni* se lahko znova potrdi Dostojevskega razumevanje dejavne ljubezen kot v veri v Boga ukoreninjeno darujoče služenje bližnjemu, v katerem človek doseže izpolnitev svoje najgloblje želje.

Idiot

Tudi v romanu *Idiot* Dostojevski odredi vprašanju dejavne ljubezni središčno mesto. Obravnava ga zlasti skozi lik Leva Miškina, mladega ruskega kneza, ki kljub svoji raztreseno-omahljivi življenjski drži, pogojeni s posledicami težke epilepsije, pokaže izjemno odločnost in srčnost pri branjenju zastrahovanih in nemočnih.

Tako se že kot psihiatrični bolnik v Švici pogumno zavzame za obče zasramovano Marie.²⁸ Pozneje, po vrnitvi v Rusijo, fizično brani Varjo pred napadom njenega brata Gavrila²⁹ in Nastasjo Filipovno pred javno žalitvijo in napadom objestnega častnika.³⁰ Tudi sicer naredi veliko dobrih del, predvsem z dajanjem miloščine,³¹ tudi tistim, ki ga žalijo in izkoriščajo, tako kot denimo Burdovski.³² V večini teh srečanj z ljudmi ostaja Miškin nevsiljiv so-

govornik, ki z zadržanim, skorajda trpnim so-
doživljanjem skuša olajšati trpljenje sočloveka.

Ta njegova do samopozabe prignana altruistična drža se kaže zlasti v njegovem odnosu do Nastasje Filipovne, ki ga s svojo trpečo lepoto sicer izjemno privlači,³³ vendar je v ospredju njegovega občutenja do nje brezmejno sočutje.³⁴ Knez Miškin tako Nastasji Filipovni, za katero sluti, da jo v odnosu z Rogožinom čaka nasilna smrt, ob njenem rojstnem dnevu, ko se ta odpove vsem svojim gmotnim privilegijem in snubcem, iz usmiljenja³⁵ ponudi poroko, da bi ji s tem pokazal, da je vredna dostojnega ženina.³⁶ Nastasja Filipovna namreč živi v prepričanju, da nima več izhoda iz položaja padle ženske, v katerega jo je v mladosti z zlorabo pahnil Tocki; ravno zato ji Miškin s ponudbo zakona, v katerem bi užila spoštovanje, želi omogočiti začetek novega življenja.³⁷ Kljub zavrnitvi ji knez vseskozi požrtvovalno služi, čeprav ob njej trpi v (do groze razbolelem) brezmejnem sočutju,³⁸ ki ga razglša za najvišjo vrednoto.³⁹

V največji stiski, v kateri se znajde zaradi tega sočutja, se knez Miškin zateče k Aglaji,⁴⁰ v katere čisto lepoto in idealističen značaj se zaljubi.⁴¹ V pogovoru z njo prizna, da je vseskozi dvomil o tem, da bi Nastasji Filipovni dejansko lahko pomagal in da ga v tej veliki stiski žene k njej, Aglaji, kot novemu upanju.⁴² Tako v njem postopno zori odločitev, da bo prekinil s svojo radikalno žrtvujočo se sočutno ljubeznijo do Nastasje Filipovne:

"Bog mi je priča, Aglaja, da bi rad dal svoje življenje, samo da bi ji vrnil dušni mir in jo osrečil, vendar... ljubiti je ne morem več, in ona to ve!" - 'Potem se žrtvujte, saj to se vam čisto poda! Saj ste tak neznanski dobrotnik. /.../ Dolžni ste, morate jo postaviti na noge, dolžni ste, da še enkrat odpotujete z njo, da bi se ji umirilo in tešilo srce. Pa saj jo imate vendar tudi sami radi!' - 'Ne morem se kar tako žrtvovati, pa čeprav sem se nekoč sam hotel in ... se mogoče še zdaj želim. A dobro mi je znano, da je bo ob meni konec, in zato

*sem se odmaknil od nje. /.../ V svojem ponosu mi ne bo nikoli odpustila moje ljubezni... in tako naju bo obeh konec! To ni naravno, a tu je pač vse nenaravno'.*⁴³

Ta svoje namere pa knez ne udejanji, saj se ob srečanju Aglaje in Nastasje Filipovne iz usmiljenja odloči za slednjo.⁴⁴ Z njo se je Miškin celo pripravljen poročiti, kljub zavesti, da ta poroka ne bo osrečila ne njega ne nje, kajti s tem dejanjem ji želi rešiti življenje.⁴⁵ Vendar se Nastasja tik pred poroko odpove tej knezovi do skrajnosti prignani sočutni ljubezni in pobegne z Rogožinom,⁴⁶ ki jo nato ubije, knezu pa se ob tem znova omrači um.⁴⁷

Iz te kratke analize *Idiota* je razvidno, da Miškinova brezmejno usmiljena ljubezen, ki v sebi zatre vsakršno željo, ne more ustaviti zla, saj junaka ohranja v pasivni drži in mu s tem onemogoča aktivno poseči v situacijo ter s tem prispevati k njeni pozitivni razrešitvi. Možnost drže, ki dejavno posega v svet in ga izboljšuje v skladu z najglobljo in v polnosti osrečujočo (ž)željo, je nakazana v besedah, v katerih Ippolit razmišlja o knezovi misli, da 'bo lepota odrešila svet'.⁴⁸

Iz teh besed je moč moč razbrati, da je Miškin iskal možnost v (L)lepoti utemeljenem preobražanju sveta, v katerem naj bi človek prek darujočega služenja bližnjemu dosegel uresničenje svoje želje in sreče. Iskal je torej dejavno ljubezen, ki pa je žal ni našel oziroma znal uresničiti.

Mladenič

Z vprašanjem dejavne ljubezni se je Dostojevski ukvarjal tudi v romanu *Mladenič*, in sicer najbolj neposredno v nagovorih božjepotnika Makarja Dolgorukega. V njih namreč le-ta spodbuja k stanovitnim delom dejavne ljubezni, ki so utemeljena v Bogu,⁴⁹ v katerih je človeku dano doživeti 'raj',⁵⁰ ki je naravno stanje zanj samega in za celotno stvarstvo.⁵¹

Tako je kljub relativno omejenem prostoru, ki ga je Dostojevski v tem delu namenil

obravnavi tega vprašanja, vendarle jasno razvidno, da gre tudi tu za razumevanje dejavne ljubezni kot stvarnosti izpopolnjujočega, v veri v Boga utemeljenega in globoko osrečujočega služenja bližnjemu.

Bratje Karamazovi

Obravnava vprašanja dejavne ljubezni pri Dostojevskem doseže vrhunec v *Bratih Karamazovih*, saj je moč njeno udejanjenje najti v vseh osrednjih likih tega romana: pri Markelu, Mihailu, še posebej poglobljeno pa pri starcu Zosimu in njegovemu duhovnem varovancu Aljošu.

Starec Zosima

Starec Zosima o dejavni ljubezni najbolj neposredno spregovori v svojem predsmrtnem govoru, polni izraz pa je ta v Bogu utemeljena in globoko osrečujoča drža žrtvujočega služenja sočloveku dobila v njegovem življenju. Dejavno ljubezen namreč starec živi vse od svoje mladostne spreobrnitve naprej skozi pristno ponižno in ljubeznivo ravnanje z ljudmi, ki jih napolnjuje z veseljem in mirom.⁵²

Dejavno ljubezen je moč zaslediti (zlasti) ob izteku Zosimovega življenja, in sicer v njegovih duhovnih pogovorih z vernimi ženami. V njih se starec izkaže kot izreden pomočnik v stiski ne samo s pozornim poslušanjem, temveč predvsem z molitvijo,⁵³ s svetovanjem ob pomoči svetopisemskih odlomkov,⁵⁴ s spodbujanjem k molitvi,⁵⁵ s pozivanjem h kesanju, odpuščanju in ljubezni ter z blagoslovom.⁵⁶

Da gre res za dela dejavne ljubezni, priča dejstvo, da pri tem ne deluje (zgolj) iz sebe, temveč se z mislijo nenehno obrača na Boga, saj sta vsaka njegova beseda in kretanja pospremljeni z molitvijo in blagoslovom,⁵⁷ prek katerih mu je dana milost blagodejnega vplivanja in preobražanja stvarnosti. Iz tega je po Romanu Guardiniju razvidno, da "starec ne spreminja stvari sam, temveč s pomočjo Boga".⁵⁸

To potrdi tudi Zosima sam v pogovoru z menihom, ki ga opazuje ob domnevnem ozdravljenju Lise Hohlakove:

*“Olajšanje še ni popolno ozdravljenje in je utegnilo nastati tudi iz drugih razlogov. A tudi če je kaj bilo, ne more biti nobena druga moč kakor milost Božja. Vse je od Boga.”*⁵⁹

Da Zosimova dela dejavne ljubezni dejansko temeljijo v veri v Boga in njegovo moč, priča tudi njegov pogovor z Ivanom Karamazovim o vprašanju cerkvenega sodstva.⁶⁰ V njem je starec sicer polno angažiran kot pozoren poslušalec in zagovornik svojih stališč, vendar Ivana ne sodi in pogovor namesto z poukom zaključi z blagoslovom.⁶¹ Tako Zosima s tem, ko ljudem *“pokaže točko, v kateri se lahko vse preobrazi, to je sprejetje Boga”*,⁶² kot pravi Guardini, dopušča, da Bog sam vstopi v življenjske situacije, v njih deluje in jih preobraža na bolje.⁶³

Starec k delom dejavne ljubezni, to je v zaupanju v Boga utemeljenem potrpežljivem služenju sočloveku, spodbuja tudi druge,⁶⁴ predvsem svojega varovanca Aljošo. Naroči mu, naj pomaga ljudem, predvsem bratu Dmitriju, in sicer z umirjenim pričevanjem o osrečujoči Božji prisotnosti.⁶⁵ Za to drži, ki bo njegova življenjska naloga zunaj samostanskih zidov in v kateri bo, kot napove Zosima, našel srečo,⁶⁶ Aljoša v teku romana tudi (do)zori.

Iz tega starčevega naročila pa je poleg utemeljenosti v Bogu, ki je prva temeljna lastnost dejavne ljubezni, razvidna tudi druga, to je, da lahko človek ravno v njej najde polno srečo. O tem, da je po Zosimovem mnenju človek deležen sreče in notranjega miru ravno v delih dejavne ljubezni, to je v izpolnjevanju ‘zaveze Božje na tem svetu’, pričajo njegove besede, namenjene gospe Hohlakovi:

“Zakaj ljudje smo ustvarjeni za srečo, in kdor je popolnoma srečen, tistemu je očitno dana milost, da si sme reči: izpolnil sem zavezo Božjo

*na tem svetu. Vsi pravičniki, vsi svetniki, vsi sveti mučenci so bili srečni.”*⁶⁷

in na drugem mestu:

*“Potrudite se, da boste dejavno in neugnano ljubili svoje bližnje. V enaki meri, kakor boste napredovali v ljubezni, se boste tudi prepričevali o Božjem bitju in o nesmrtnosti svoje duše. Če pa dosežete v ljubezni do bližnjega popolno samozatajenje, tedaj boste nedvomno dobili vero in noben dvom vam ne bo mogel več prodreti v dušo.”*⁶⁸

Pot do človekovega cilja, sreče, je torej po starčevem mnenju ravno dejavna ljubezen, ljubezen do celotnega stvarstva, v kateri človek odkriva ‘skrivnost Božjo v stvareh’ in s tem svojo polno izpolnitev.⁶⁹ In ravno to Zosimovo razumevanje dejavne ljubezni, utemeljeno v prepričanju, da je človek že v zemeljskem življenju poklican v radost in veselje,⁷⁰ naleti ob njegovi smrti na velik odpor (tudi) med njegovimi bližnjimi, zlasti pri očetu Ferapontu.⁷¹

Pod vtisom vsesplošnega pohujšanja nad starcem in njegovo ljubečo odprtostjo do človeka ter stvarstva,⁷² ki izbruhne ob tem, ko začne Zosimovo truplo hitro trohneti in torej ni zadoščeno občemu pričakovanju čudeža nestrohnjenja,⁷³ namreč tudi Aljoša ne sledi navodilu svojega duhovnega učitelja, naj z dejavno ljubeznijo pomaga preprečiti izbruh zla v očetomoru, in se za kratek čas prepusti vodstvu Rakitina.⁷⁴

Vendar je ravno ta dogodek tisti, ob katerem se v Aljošu sproži proces notranjega prečiščevanja in zorenja, v katerem si za vse življenje dokončno utrdi duha⁷⁵ za dela dejavne ljubezni,⁷⁶ to je za Kristusov zgled posnemajoče prizadevanje za (so)človekovo radost, kot ga je učil starec Zosima.⁷⁷

Iz navedene analize je tako jasno razvidno, da je Dostojevski tudi skozi lik starca Zosime razvil dela dejavne ljubezni kot iz vere v Boga črpajočega darujočega služenja sočloveku, prek katerega je človeku dosegljiva polna sreča.

Aljoša Karamazov

Prvine dejavne ljubezen je moč iskati tudi v krotkem delovanju, s katerim Aljoša Karamazov potrpežljivo služi soljudem in to kljub njihovim številnim npravstvenim padcem in celo žaljivemu ravnanju.⁷⁸

*“Ljudi je imel rad: zdelo se je, da je preživel vse življenje s popolno vero v ljudi, in pri tem ga ni imel nikoli nihče niti za prostodušnega niti za naivnega človeka. Nekaj je bilo v njem, kar je govorilo in prepričevalo (in to tudi še vse življenje potlej, vse življenje), da noče biti ljudem sodnik, da noče vzeti nase sodbe in da bi za nič ne maral obsoditi svojega bližnjega. Videti je bilo celo, da je vse dopuščal, ne da bi količkaj obsojal, čeprav je bil včasih kaj bridko žalosten.”*⁷⁹

Najbolj izrazito se Aljoša drži dejavne ljubezni približa v odnosu do očeta, ki ga kljub pogosto nizkotnem ravnanju ne obsoja,⁸⁰ ampak mu z nevsiljivim zgledom kaže možnost boljšega življenja; s tem naredi nanj izjemen vtis.⁸¹ Aljoša *“jasno loči, kaj je prav in kaj ni; ne kima, ko ne more, sodi pa tudi ne”*,⁸² pravi Guardini, tako da se zdi, kot da že uresničuje ideal dejavne ljubezni kot v zaupanju v Boga utemeljenem ljubečem (in radost posredujočem) služenju sočloveku, v katerem človek najde polno srečo.

Vendar, kot je že iz prejšnjega poglavja razvidno, Aljoša za dela dejavne ljubezni v teku romana šele (do)zori, zato je v njegovem služenju sočloveku moč zaslediti (tudi) odklone od nje. Njegovo človekoljubje je namreč v svoji začetniški zagnanosti željno ‘skorajšnjega dejanja’,⁸³ pri čemer se Aljoša kljub stalnemu sklicevanju na Boga opira pretežno na lastne moči in skuša uveljaviti svoje predstave. Posledice teh poskusov pomoči soljudem, v katerih Aljoša, sklicujoč se na zavezujoč Božji navdih, igra vlogo nesporne razsodnika, so praviloma negativne, saj namesto v pomirjenje in razrešitev življenjske situacije kakšne osebe vodijo celo v njeno zaostritev.

Tako denimo rodi njegovo skoraj grobo, na Božjih navdih sklicujoče se posredovanje v pogovoru med Katerino Ivanovno in Ivanom Karamazovim⁸⁴ zaostritev njunih medsebojnih razmerij.⁸⁵ Na Boga se Aljoša sklicuje tudi v pogovoru z bratom Ivanom,⁸⁶ vendar tudi v tem primeru deluje zgolj iz sebe, ko energično uveljavlja (skoraj obsojajoče) sodbe,⁸⁷ kar Ivana še utrdi v uporabi zoper Boga,⁸⁸ v katerem potem njegov ‘učenec’ Smerdjakov utemelji očetomor.⁸⁹

V Aljoševem ravnanju torej še ni moč zaznati temeljne drže starca Zosima, ki se v svojem prizadevanju za dobrobit sočloveka nenehno opira na Božjo moč in ji s svojo odprtostjo dopušča, da ta vpliva na življenjske situacije in jih razrešuje,⁹⁰ kajti v Aljošu še prevladuje (destruktivna) človeška logika.

Aljoša se v svojem črpanju iz (zgolj) človeške moči opira predvsem na človeka, Zosimo,⁹¹ in na njegovo izjemno duhovno moč⁹² ter slavo.⁹³ Tako se ob njegovi smrti denimo nadeja dobiti zavezujoče znamenje v obliki čudeža, s katerim bi bil starec potrjen kot nesoporen pravičnik⁹⁴ in nosilec moči, ‘ki bo naposled uveljavila na svetu pravico in resnico’.⁹⁵ Ko pa se ta pričakovanja ne uresničijo,⁹⁶ se Aljoša upre Bogu⁹⁷ in zanemari Zosimovo naročilo, naj pomaga bratoma, ter s tem zamudi priložnost, da bi preprečil očetomor.⁹⁸ Aljoševo (v človeške predstave ujeto) delovanje tako namesto v preobražanje medčloveške stvarnosti privede v njeno uničenje.

Šele sprejetje Boga kot edinega temelja prizadevanja za dobrobit sočloveka bo tista točka, na kateri se bo Aljoševo ravnanje začelo postopno preobražati v dela dejavne ljubezni. Začetek tega temeljnega preobrata se zgodi ob Aljoševem srečanju z Grušenjko in njenim ljubečim usmiljenjem,⁹⁹ vrhunec pa ob poslušanju svetopisemskega odlomka o Kristusovem prvem čudežu v Kani Galilejski ob starčevi krsti.¹⁰⁰

V polsnu, v katerega zdrsnje ob tem poslušanju, ima namreč videnje starca Zosime

na svatbi v Kani Galilejski, v katerem mu je posredovana misel, da je tako kot vsak človek poklican po Kristusovem zgledu v dejavno prizadevanje za radost svojega bližnjega¹⁰¹ in da mu bo v delih dejavne ljubezni dano veliko veselje ter sreča.¹⁰² Ob tem izjemnem doži-

vetju se dokončno odloči slediti Zosimovem zgledu, kar simbolno nakaže s poklonom stvarstvu:

“In zdajci se je vrgel na zemljo kakor pokosen. Ni vedel, zakaj jo objemlje, ni si pojasnjeval, zakaj se mu tako nepremagljivo hoče, da



Z. Arnšek: Temna podoba, 1993, žgana glina, v. 41 cm.

*bi jo poljubil, da bi jo vso pokrili s poljubi; toda poljubljal jo je jokaje in hlipaje, jo oblival s solzami in si brezumnem zanosu prisegal, da jo bo ljubil, ljubil na vse večne čase. 'Obljij zemljo s solzami svoje radosti in ljubi te svoje solze...' mu je zazvenelo v duši. Zakaj je jokal? O, v svojem zanosu je jokal celo zaradi teh zvezd, ki so mu sijale iz brezdanjosti, in „ni ga bilo sram brezumja“. Kakor da so se mu niti od vseh teh nešteti svetov Božjih mahoma strnile v duši, je vsa trepetala, čuteč dotik „drugih svetov“. Hotelo se mu je, da bi odpustil vsem in za vse prosil odpuščanja, o, ne zase, marveč za vse ljudi in za sleherno stvar – „saj zame prosijo drugi“, mu je spet zazvenelo v duši. Toda s slehernim trenutkom je očitno in malone prijemljivo čutil, kako se naseljuje v njegovi duši nekaj trdnega, neomajnega kakor nebesni obok nad njim. Nekakšna misel se je polasčala gospostva nad njegovim razumom, in to za vse življenje in na vse veke vekov. Na zemljo se je bil vrgel šibek mladenič, a vstal je za vse življenje utrjen borec – in tega se je zavedal mahoma, prav v tem trenutku svojega zanosu. In nikoli v vsem svojem poznejšem življenju ni mogel Aljoša pozabiti te minute. 'V tisti uri je nekdo obiskal mojo dušo!' je potlej govoril, trdno prepričan o resničnosti svojih besed.*¹⁰³

Ravno ob tem dogodku Aljoša dozori za dela dejavne ljubezni v svetu, kamor ga pošlje starec. Tej drži se skuša v svojem delovanju (pogosto neuspešno) približati že pred starčevo smrtjo, o čemer priča (tudi) njegova molitev:

*“O, Gospod, usmili se jih vseh, ki sem danes govoril z njimi, obvaruj jih v njihovih nesrečah in burjah in pokaži jim pravo pot. Tvoje so poti: po potih, ki jih ti veš, jih odreši. Ti si ljubezen, ki pošiljaš vsem tudi radost.”*¹⁰⁴

Vendar je dejavno služenje bližnjemu, s katerim človek odpira prostor za vstop Boga v težke situacije, ki jih ta osrečuje preobraža, pri Aljošu moč v polnosti razvito najti šele po njegovem odhodu iz samostana, ko se sicer dejavno, vendar umirjeno¹⁰⁵ loti delovanja v dobrobit sočloveka.

Zavestna odločitev za dela dejavne ljubezni mu omogoči, da z iznajdljivim in predvsem pozornim ter potrpežljivim prizadevanjem lajša trpljenje družini umirajočega dečka Iljuše.¹⁰⁶ Tudi sicer se pokažejo sadovi njegove odločitve za dejavno ljubezen v primerni meri zbrane pozornosti, ki mu omogoča, da modro presoja,¹⁰⁷ svetuje¹⁰⁸ in miri¹⁰⁹ svoje sogovornike ter jim na ta način izjemno pomaga.

Pravo mero dejavnosti in hkrati zadržanosti pokaže Aljoša zlasti v odnosu do brata Dmitrija, ki mu po starčevem nasvetu posveti največ pozornosti, da bi mu bil v pomoč pri ohranitvi 'novega človeka', ki se je zbudil v njem po aretaciji.¹¹⁰ Aljoša namreč brata zbrano posluša in miri,¹¹¹ mu (v nasprotju z ostalimi ljudmi) izpove svoje prepričanje o njegovi nedolžnosti glede očetomora¹¹² in ga opogumlja pri načrtovanju 'novega življenja'¹¹³ ter ga pri njegovi odločitvi tudi podpre.¹¹⁴

O temeljnih potezah dejavne ljubezni, ki jo skuša v svojimi dejanji v polnosti zaživeti, spregovori Aljoša ob koncu *Bratov Karamazovih*, in sicer v nagovoru dečkom po pogrebu dečka Iljušečka. V njem jih spodbuja, naj bodo v življenju velikodušni, pogumni, modri, sramežljivo zadržani in ljubeznivi,¹¹⁵ kajti v teh dobrih delih bodo našli srečo,¹¹⁶ ki je predslutnja posmrtnih radosti.¹¹⁷

Aljoša torej, prav tako kot starec Zosima, razume dejavno ljubezen kot v veri v Boga utemeljeno dejavno služenje sočloveku, s katerim človek odpira prostor blagodejnemu Božjemu delovanju in v tem najde polno srečo. To Aljoševo in Zosimovo razumevanje dejavne ljubezni hkrati pomeni vrhunec razvoja dejavne ljubezni, ki jo je Dostojevski po intenzivnem umetniškem iskanju v polnosti oblikoval in podal ravno v *Bratih Karamazovih*.

Sklep

S pretresom glavnih likov romanov zrelega obdobja Dostojevskega smo se prepričali, da je pri njih (v dobršni meri) uresničen ideal

dejavne ljubezni. V drži v Bogu utemeljene- ga ljubečega služenja sočloveku, v katerem je človeku dana polna življenjska uresničitev in sreča, naslutevamo obrise krščanskega razumevanja dejavne ljubezni. Zato se bo prihodnje nadaljevanje razprave osredotočilo na primerjalno analizo med krščanskim in Dostojevskega razumevanjem dejavne ljubezni.

Na njeni podlagi bo zatem moč dognati, kakšne posledice je imel Pirjevčev odmik od krščanskega razumevanja dejavne ljubezni za njegovo interpretacijo dejavne ljubezni pri Dostojevskem. S tem bomo lažje razumeli stranpoti Pirjevčevega razumevanjem dejavne ljubezni, ki ima pomemben vpliv na sodobno slovensko razumevanje človekoljublja in ostalih temeljnih bivanjskih drž.

1. Prim. Aleksander Skaza, F. M. Dostojevski – umetnik, v: Fjodor Mihajlovič Dostojevski, *Mali junak*, Ljubljana, 1970, 145.
2. Aleksander Skaza, Zapiski iz podtalja in 'podtalje' F. M. Dostojevskega, v: Fjodor Mihajlovič Dostojevski, *Zapiski iz podtalja*, Ljubljana, 1995, 170-171.
3. Prim. Fjodor Mihajlovič Dostojevski, *Zapiski iz mrtvega doma*, Ljubljana, 1979, 44-45.
4. Prim. prav tam, 67-68.
5. Prim. prav tam, 68-69; 71.
6. Prim. prav tam, 90-91.
7. Prim. prav tam, 123.
8. Prim. prav tam, 190.
9. Aleksander Skaza, Zapiski iz podtalja in 'podtalje' F. M. Dostojevskega, v: n. d., 198.
10. Prim. Fjodor Mihajlovič Dostojevski, *Zapiski iz podtalja*, Ljubljana, 1995, 139; 142.
11. Prim. Fjodor Mihajlovič Dostojevski, *Zločin in kazen*, Ljubljana, 1997, 192.
12. Prim. prav tam, 327.
13. Prim. prav tam, 325.
14. Prav tam, 332.
15. Prav tam, 333.
16. Prim. prav tam, 508.
17. Prim. prav tam, 423.
18. Prim. prav tam, 423.
19. Prim. prav tam, 550.
20. Prim. Romano Guardini, *Religiöse Gestalten in Dostojevskijs Werk*, München, 1951, 72.

21. Prim. Romano Guardini, n. d., 77.
22. Prim. Fjodor Mihajlovič Dostojevski, *Zločin in kazen*, Ljubljana, 1997, 545.
23. Prav tam, 550.
24. Prim. prav tam, 425 sl.
25. Prav tam, 395.
26. Prim. prav tam, 457.
27. Prav tam, 327.
28. Prim. Fjodor Mihajlovič Dostojevski, *Idiot*, Ljubljana, 1979, 80 sl.
29. Prim. prav tam, 131.
30. Prim. prav tam, 383.
31. Prim. prav tam, 220.
32. Prim. prav tam, 308.
33. Prim. prav tam, 37 sl.
34. Prim. prav tam, 91 sl.
35. Prim. prav tam, 230.
36. Prim. prav tam, 183.
37. Prim. prav tam, 187-188.
38. Prim. prav tam, 381.
39. Prim. prav tam, 254.
40. Prim. prav tam, 219-220.
41. Prim. prav tam, 608.
42. Prim. prav tam, 470 sl.
43. Prav tam, 472.
44. Prim. prav tam, 616.
45. Prim. prav tam, 628.
46. Prim. prav tam, 640.
47. Prim. prav tam, 653 sl.
48. Prim. prav tam, 416.
49. Prim. Fjodor Mihajlovič Dostojevski, *Mladenič II*, Ljubljana, 1966, 212.
50. Prim. prav tam, 180-181.
51. Prim. prav tam, 147.
52. Prim. Fjodor Mihajlovič Dostojevski, *Bratje Karamazovi I*, Ljubljana, 1977, 39-40.
53. Prim. prav tam, 61.
54. Prim. prav tam, 65.
55. Prim. prav tam, 66.
56. Prim. prav tam, 68.
57. Prim. prav tam, 41.
58. Romano Guardini, *Religiöse Gestalten in Dostojevskijs Werk*, München, 1951, 33.
59. Fjodor Mihajlovič Dostojevski, *Bratje Karamazovi I*, Ljubljana, 1977, 71-72.
60. Prim. prav tam, 78 sl.
61. Prim. prav tam, 91.
62. Romano Guardini, *Religiöse Gestalten in Dostojevskijs Werk*, München, 1951, 35.
63. Prim. prav tam, 33.
64. Prim. Fjodor Mihajlovič Dostojevski, *Bratje Karamazovi I*, Ljubljana, 1977, 76.
65. Prim. prav tam, 364.

66. Prim. prav tam, 99.
67. Prav tam, 72.
68. Prav tam, 73.
69. Prim. op. 398, 399, 408 KJE?.
70. Prim. Fjodor Mihajlovič Dostojevski, *Bratje Karamazovi II*, Ljubljana, 1977, 15.
71. Prim. prav tam, 18 sl.
72. Prim. prav tam, 18 sl.
73. Prim. prav tam, 10 sl.
74. Prim. Fjodor Mihajlovič Dostojevski, *Bratje Karamazovi II*, Ljubljana, 1977, 24 sl.
75. Prim. prav tam, 10.
76. Prim. prav tam, 49.
77. Prim. prav tam, 50.
78. Prim. Fjodor Mihajlovič Dostojevski, *Bratje Karamazovi I*, Ljubljana, 1977, 230.
79. Prav tam, 26.
80. Prim. prav tam, 26-27.
81. Prim. prav tam, 31; 34; 121.
82. Romano Guradini, *Religiöse Gestalten in Dostojewskis Werk*, München, 1951, 139.
83. Prim. Fjodor Mihajlovič Dostojevski, *Bratje Karamazovi I*, Ljubljana, 1977, 35.
84. Prim. prav tam, 245.
85. Prim. prav tam, 247; 251.
86. Prim. prav tam, 315.
87. Prim. prav tam, 333 sl.
88. Prim. prav tam, 337.
89. Prim. Fjodor Mihajlovič Dostojevski, *Bratje Karamazovi II*, Ljubljana, 1977, 364 sl.
90. Prim. op. 521 sl.
91. Prim. Fjodor Mihajlovič Dostojevski, *Bratje Karamazovi I*, Ljubljana, 1977, 25.
92. Prim. prav tam, 39.
93. Prim. prav tam, 40; 44.
94. Prim. Fjodor Mihajlovič Dostojevski, *Bratje Karamazovi II*, Ljubljana, 1977, 23.
95. Prim. Fjodor Mihajlovič Dostojevski, *Bratje Karamazovi I*, Ljubljana, 1977, 41.
96. Prim. Fjodor Mihajlovič Dostojevski, *Bratje Karamazovi II*, Ljubljana, 1977, 23; 24.
97. Prim. prav tam, 26.
98. Prim. Fjodor Mihajlovič Dostojevski, *Bratje Karamazovi I*, Ljubljana, 1977, 100.
Prim. tudi: Fjodor Mihajlovič Dostojevski, *Bratje Karamazovi II*, Ljubljana, 1977, 26-27 sl.
99. Prim. prav tam, 38.
100. Prim. prav tam, 50 sl.
101. Prim. prav tam, 50.
102. Prim. prav tam, 51-52.
103. Prav tam, 52-53.
104. Fjodor Mihajlovič Dostojevski, *Bratje Karamazovi I*, Ljubljana, 1977, 205.
105. Prim. Fjodor Mihajlovič Dostojevski, *Bratje Karamazovi II*, Ljubljana, 1977, 272.
106. Prim. prav tam, 279 sl.
107. Prim. prav tam, 296 sl.; 314 sl.; 338 sl.
108. Prim. prav tam, 303 sl.
109. Prim. prav tam, 308 sl.; 314 sl.
110. Prim. prav tam, 240-241; 348-349.
111. Prim. prav tam, 343 sl.
112. Prim. prav tam, 356.
113. Prim. prav tam, 355.
114. Prim. prav tam, 569-570.
115. Prim. prav tam, 585.
116. Prim. prav tam, 585.
117. Prim. prav tam, 586.